

UOT 372.8:811.111

N.N.Rəcəbova
Bakı Dövlət Universiteti
narmina_87@yahoo.com

İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ KOMMUNİKATİV SƏRİŞTƏNİN ROLU VƏ ONUN İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİ YOLLARI

Açar sözlər: *kommunikativ səriştə, qrammatik səriştə, sosiolingvistik səriştə, diskurs səriştə, strateji səriştə, kommunikativ tapşırıqlar*

Məqalə kommunikativ səriştə, onun inkişaf etdirilməsi yolları və bunun üçün istifadə edilən tapşırıq növlərindən bəhs edir. Burada D.Hayms, M.Kanel və M.Sveyn, M.A.K.Hallidey, M.Sels-Mursia, Z.Dörnyei və S.Zurrell və L.F.Baxman kimi alim və metodistlərin kommunikativ səriştə nəzəriyyələri haqqında geniş məlumat verilmişdir. Məqalədə eyni zamanda kommunikativ səriştənin inkişaf etdirilməsi üçün lazımi tapşırıq növləri göstərilmiş və bu tapşırıqlara əsasən nümunələr təqdim edilmişdir. Kommunikativ yanaşmanın əsasının kommunikativ səriştə olduğu, eyni zamanda kommunikativ səriştəyə malik olmayan tələbənin fikir, ideya və hisslərini ifadə edə bilmədiyini nəzərə almaqla kommunikativ səriştə və onun inkişaf etdirilməsi haqqında tədqiqatlar müstəsna əhəmiyyətə malikdir.

Н.Н.Раджабова

РОЛЬ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ И ПУТИ ЕЕ РАЗВИТИЯ

Ключевые слова: *коммуникативная компетентность, грамматическая компетентность, социолингвистическая компетентность, дискурсивная компетентность, стратегическая компетентность, коммуникативные задачи*

В статье речь идет о коммуникативной компетентности, способах ее развития и видах, используемых для нее заданий. Представлено обширное сведения о теориях коммуникативной компетентности таких ученых и методистов, как Д.Хеймс, М.Канель и М.Суэйн, М.А.К.Холлидей, М.Селс-Мурсиа, З.Дорнией и С.Зуррелл, Л.Ф.Бахман. При этом, в статье показаны необходимые виды заданий для развития коммуникативной компетентности и приведены примеры на основе этих заданий. Учитывая, что основой коммуникативного подхода является коммуникативная компетентность, и в то же время студент, не обладающий коммуникативной компетентностью, не может выражать свои мысли, идеи и чувства, исследования коммуникативной компетентности и ее развития имеют исключительное значение.

N.N.Rajabova

THE ROLE OF THE COMMUNICATIVE COMPETENCE IN TEACHING OF THE ENGLISH LANGUAGE AND THE WAYS FOR ITS DEVELOPMENT

Keywords: *communicative competence, grammatical competence, sociolinguistic competence, discourse competence, strategic competence, communicative tasks*

The article deals with communicative competence, methods of its development and the types of tasks used for it. Extensive information is presented about the theories of communicative competence of such scientists and methodologists as D.Hymes, M.Kanel and M.Swain, M.A.K.Halliday, M.Sels-Murcia, Z.Dorney and S.Zurrell, L.F.Bachman. At the same time, the article shows the necessary types of tasks for the development of communicative competence and provides examples based on these tasks. Considering that the basis of the communicative approach is communicative competence, and at the same time, a student who does not have communicative competence cannot express his thoughts, ideas and feelings, research on communicative competence and its development is of exceptional importance.

Giriş. Dil tədrisinin əsasını onun kommunikasiya üçün istifadəsi təşkil edir, başqa sözlə, müasir ingilis dili tədrisinin əsas məqsədi ingilis dilindən kommunikasiya üçün istifadə etməyi bacaran şəxsiyyət yetişdirməkdir. Görkəmli ingilis filosofu H.Spenser təhsilin əsas məqsədinin bilik deyil, fəaliyyət olduğunu göstərərək, təhsil qarşısında duran əsas məqsədin bilik əldə etmək, ali məqsədin isə onu tətbiq və istifadə etmək olduğunu bildirir. Bəzi tədqiqatçılar, o cümlədən D.Hayms [12] kommunikativ səriştənin inkişaf etdirilməsini dil tədrisinin məqsədi, yəni kommunikativ dil tədrisinin kommunikativ səriştənin pedaqoji tətbiqi olduğunu bildirir.

Kommunikativ səriştə və onun növləri. Kommunikativ səriştə insanın öz fikir və ideyalarını digərlərinə nə dərəcədə yaxşı ötürmə qabiliyyətidir. Kommunikativ səriştə anlayışı dilçiliyin pragmatika hissəsindən və nitq aktlarının daxil olduğu dil fəlsəfəsindən təsirlənir. Bu termin D.D.Hayms tərəfindən 1966-cı ildə N.Xomskinin dil səriştəsi nəzəriyyəsinə əks olaraq təklif edilmişdir. Belə ki, N.Xomski nitqi linqvistik səriştə və çıxış (performans) kimi hissələrə ayırmışdır. O, ideal danışandınlən dedikdə, nitq prosesi zamanı heç bir qrammatik faktdan (diqqət yayımı, marağın itməsi və s.) təsirlənməyən nitqi nəzərdə tuturdu. Xomskiye görə, danışanın ünsiyyət zamanı qrammatik cəhətdən doğru cümlələr yaratması linqvistik səriştədir. D.D.Hayms bu fikrin reallığı əks etdirmədiyini bildirir. D.D.Haymsa görə, linqvistik nəzəriyyəyə kommunikasiya və

mədəniyyətin vəhdəti kimi baxılmalıdır. Hayms tərəfindən əsası qoyulan bu yanaşma kommunikasiyanın etnoqrafiyası adlanır. D.Haymsın təklif etdiyi kommunikativ səriştəyə yiyələnən tələbə həm biliyə, həm də faktın yerinə yetirilib-yetirilmədiyindən, məzmunu uyğun olub-olmadığından, həyata keçirilib-keçirilmədiyindən, formal mümkünlüyündən asılı olmayaraq dildən istifadə qabiliyyətinə sahib olur. O, kommunikativ səriştənin həm qrammatik, lüğət və semantik, həm də danışıqın sosiolinqvistik qaydalar haqqında biliklərini özündə ehtiva etdirdiyini bildirir. D.Haymsa görə [12], kommunikativ səriştənin dörd əsas bölməsi vardır:

- Kommunikasiya formal olaraq mümkündürmü (hansı dərəcəyə qədər);
- Kommunikasiyanın həyata keçirilməsi mümkündürmü (hansı dərəcəyə qədər);
- Kommunikasiya istifadə edilən və qiymətləndirilən kontekstə uyğundurmu (hansı dərəcəyə qədər);
- Kommunikasiya yerinə yetirilib və nələrlə ediləcəkdir (hansı dərəcəyə qədər).

Kommunikativ dil tədrisi yanaşmasını dəstəkləyən dilçi alim Hallidey [8] dil tədrisinin məqsədi kimi funksiyaların yerinə yetirilməsini qeyd edir. O, [9] uşaqların ana dilini öyrənərkən dilin yerinə yetirdiyi yeddi əsas funksiyanı aşağıdakı kimi qruplaşdırmışdır:

- Alət funksiyası – nə isə əldə etmək üçün dildən istifadə;
- Tənzimləyici funksiya – digərlərinin davranışına nəzarət etmək üçün dildən istifadə;
- Qarşılıqlı əlaqə funksiyası – digərləri ilə əlaqə saxlamaq üçün dildən istifadə;
- Şəxsi funksiya – şəxsi hisslərini ifadə etmək üçün dildən istifadə;
- Evristik funksiya – öyrənmək və kəşf etmək üçün dildən istifadə;
- Təsəvvür funksiyası – yeni ideyaları təsəvvür etmək üçün dildən istifadə;
- Təsviri funksiya – məlumatı ötürmək üçün dildən istifadə.

Hallideyin fikrincə, ikinci dili öyrənən tələbə ana dilinin yuxarıda sadalan yeddi əsas funksiyasını reallaşdırmağı bacarmalıdır. H.Vidouson [22] “Dilin kommunikasiya kimi tədrisi” (H.Widdowson – Teaching Language as Communication) kitabında linqvistik sistem ilə kommunikativ dəyərlər arasındakı əlaqəni mətn və nitq çərçivəsində təqdim etmişdir. Z.Ozsevik [18] isə öz növbəsində kommunikativ səriştənin situasiyadan asılı olaraq nə demək və necə demək, iştirakçılar və onların istəkləri haqqında biliklər toplusu kimi qeyd edir.

Kommunikativ səriştə haqqında mövcud olan modellərdən üçü xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Bunlardan birincisi, M.Kanal və M.Sveynin modeli, ikincisi, sosiomədəni məzmunu xüsusilə vurğulayan və 1995-ci ildə M.Sels-

Murcia, Z.Dornyei və S.Zurrell [5] tərəfindən yaradılan modeldir. Onlar kommunikativ səriştədə linqvistik səriştə, strateji səriştə, sosiomədəni səriştə, fəaliyyət səriştəsi və diskurs səriştənin olduğunu müəyyən etmişlər. Sonuncu, üçüncü model isə Kanadada əsas qoyulmuş A.Baxman və L.F.Palmer modelidir.

M.Kanal və M.Sveyndir [4] kommunikativ səriştə anlayışını inkişaf etdirərək onu dörd əsas növə ayırmışdır:

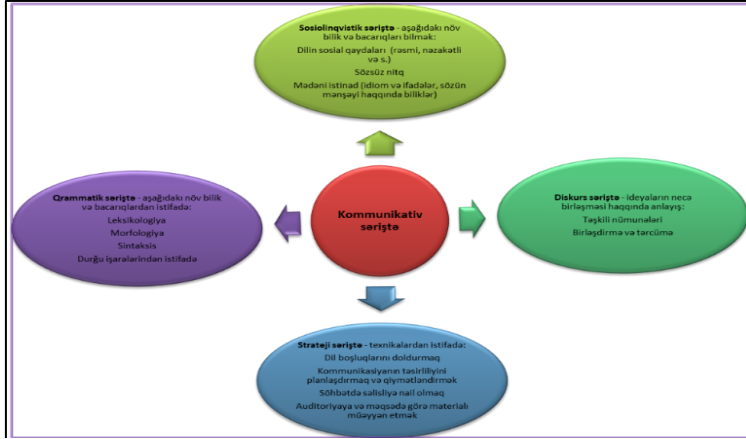
- Qrammatik səriştə;
- Sosioliqvinistik səriştə;
- Diskurs səriştə;
- Strateji səriştə.

M.Kanal və M.Sveynin qrammatik adlandırdığı səriştə Xomskinin linqvistik səriştəsi ilə eynilik təşkil edir. Belə ki, tələbənin qrammatik səriştəyə sahib olması onun qrammatik və leksik biliklərə malik olmasıdır. Qrammatik biliklər dedikdə, nitq hissələri, feilin zamanları, cümlənin düzəldilməsi və s. haqqında biliklər nəzərdə tutulur. Burada qrammatik və ya linqvistik səriştə əsas bazadır. Bununla belə, yalnız qrammatik səriştəyə malik olmaq dildən istifadəni qeyri-mümkün edir. Buna görə də hər bir tələbə müxtəlif məqsəd və situasiyalarda dildən necə istifadəni, kontekst və iştirakçıdan asılı olaraq düzgün üslubu seçməyi, müxtəlif növ mətnləri başa düşməyi bilməlidir. Sosioliqvinistik səriştə rollar arasındakı əlaqə, kommunikasiyanın məqsədi, məlumat mübadiləsi də daxil olmaqla kommunikasiyanın baş verdiyi konteksti öyrənir. Eyni zamanda, sosioliqvinistik səriştəyə yiyələnərkən tələbə tədris olunan dilin mədəniyyətini, hansı sözlərdən istifadə etməyin qadağan edildiyini və s. öyrənir, məs., nazirə “hey, guy” deyərək müraciət etmək doğru deyil və ya məlum olduğu kimi ingilis xalqı nəzakətlidir, buna görə də hər zaman “excuse me, sorry və s.” kimi ifadələrdən istifadə edilir. Diskurs səriştə müxtəlif vəziyyətlərdə tələbənin dildən necə istifadə edəcəyini əks etdirən səriştə növüdür. Bütün diskurs və mətn daxilində mənanın necə təqdim olunması və anlaşılması diskurs səriştə növünün predmetidir. Bəzən tələbə ona verilən suala bir-iki sözlə cavab verir. Bu onun mövzuya maraqsız olduğunu və ya danışmaq istəmədiyini göstərir, məs., “What is your hobby?” sualına “Painting. Listening to music”. Lakin diskurs səriştəyə malik tələbə daha geniş cümlələrlə öz fikrini bildirir. Sonuncu səriştə növü – strateji səriştəyə malik kommunikator söhbətə necə başlamaq, bitirmək kimi strategiyaları bilməlidir.

M.Sels-Murcia, Z.Dornyei və S.Zurrell [6] dil tədrisində kommunikativ yanaşmanın aşağıdakı xüsusiyyətlərini müəyyən etmişlər:

- Dil mənanı ifadə etmək üçün bir sistemdir;
- Dilin əsas funksiyası qarşılıqlı əlaqə və kommunikasiyadır;

- Dilin strukturu onun kommunikativ və funksional istifadəsini özündə əks etdirir;
- Dilin əsas vahidləri qrammatik və struktur xüsusiyyətləri deyil, diskurs səviyyəsindəki funksional və kommunikativ kateqoriyalardır.

M.Sels-Murcia [7] öz tədqiqatlarında diskurs səriştənin kommunikasiyanın mərkəzində olduğunu, digər səriştələrin, o cümlədən sosiomədəni (praqmatik bilik) səriştə, qarşılıqlı əlaqə səriştəsi (dil funksiyaları və dilin sözsüz vasitələri), linqvistik səriştə (dil sistemi) və formal səriştənin (ifadə və idiomlardan bixtiyarı istifadə) isə onun ətrafında cəmləşdiyini qeyd edir. Onun fikrincə, məsələlərin həlli və səhvlərin düzəldilməsi üçün strateji səriştə əvəz olunmazdır.

Uso-Juan və Martínez-Flor [21] kommunikativ səriştənin dinləmə, oxuma, yazma və danışma kimi kommunikativ bacarıqların inkişafından asılı olduğunu vurğulayaraq, onun linqvistik, strateji, mədəniyyətlərə, praqmatik və diskurs növlərini ayırır.

Üçüncü modelin nümayəndəsi tədqiqatçı alim A.Baxmana [2] görə, kommunikativ səriştə sınaq və qiymətləndirməyə əsasən müəyyən edilir. Onun fikrincə, kommunikativ səriştə təşkilati və praqmatik səriştədən ibarətdir. Belə ki, təşkilati səriştə qrammatik (fonologiya, leksikologiya, morfologiya və sintaksis) və mətn (şifahi və ya yazılı mətn düzəltmək) səriştəsini, praqmatik səriştə isə insanların fikir və ideyalarının, hisslərinin də daxil olduğu kommunikativ situasiya kontekstini nəzərə alaraq dildən istifadə qabiliyyətini özündə əks etdirir.

Kommunikativ səriştə haqqında ən son araşdırmalar aparən alimlərdən olan V.Litlud [16] özündən əvvəlki metodistlərin nəzəriyyələrini tədqiq edərək kommunikativ səriştənin aşağıdakı növlərini müəyyən etmişdir;

a) qrammatik, leksik, fonoloji və semantik bilikləri özündə ehtiva edən linqvistik səriştə; b) diskursda iştirakı göstərən diskurs səriştə; c) dildən real həyatda istifadə etmə bacarığını əks etdirən praqmatik səriştə; d) müxtəlif situasiyalarda dildən düzgün istifadəni göstərən sosiolinqvistik səriştə; e) mədəni biliklər toplusu olan sosiomədəni səriştə.

Kommunikativ səriştəyə yiyələnmənin praktik və nəzəri əsasları vardır. Belə ki, J.Riçards və T.Rodcers [20] kommunikativ səriştə nəzəriyyəsinin üç əsas prinsipini müəyyən etmişdir:

Kommunikativ prinsip – real kommunikasiyadan ibarət fəaliyyət öyrənməni təmin edir;

Tapşırıq prinsipi – mənalı tapşırıqları yerinə yetirmək üçün dildən istifadə edilən tapşırıqlar öyrənməni təmin edir;

Mənalılıq prinsipi – tələbələr üçün mənalı olan dil öyrənmə prosesinin özülüdür.

Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, kommunikativ yanaşmanın əsas məqsədi müxtəlif kontekstlərdə düzgün strategiyayı seçərək ünsiyyət saxlamaq bacarığıdır. H.E.Piepho [19] isə bu məqsədi müxtəlif səviyyələrə bölmüşdür:

a) integrativ və məzmun səviyyəsi – bu səviyyə dil ifadə etmək üçün bir vasitədir; b) linqvistik və alət səviyyə – dil semiotik sistemdir və öyrənmənin obyektidir; c) insanlar arasındakı əlaqəyə təsiredici səviyyə – insanların özü və ətrafındakılar haqqında dəyərləri ifadə etmək və mühakimə etmək; d) şəxsi ehtiyacları ödəmək üçün dilin öyrənmə səviyyəsi – səhvlər üzərində insanın öz dil bacarıqlarını təkmilləşdirməsi; e) ümumi təhsil səviyyəsi – məktəb proqramına əsasən dil tədrisi.

Məlum olduğu kimi, hər bir metodun özünəməxsus sillabusu vardır. İngilis dilinin kommunikativ yanaşma vasitəsi ilə tədrisi üçün bir çox alimlər fərqli sillabuslar təklif etmişlər. Məsələn, D.A.Vilkinsin [23] struktur + funksiya modeli, Allenin struktur, funksional, instrumental modeli, H.G.Viddouson [22] qarşılıqlı əlaqə əsaslı modelləri.

Kommunikativ yanaşmada müəllim və tələbənin rolu. Əvvəllər mövcud olmuş metodlarda əsas rolu müəllim oynayırdı, yəni müəllim dərslərin mərkəzində idi. Kommunikativ dil tədrisində isə müəllim sadəcə müəllim deyil, digər bir neçə funksiyayı da yerinə yetirir, o, vasitəçi, tələbə isə iştirakçı olur və kommunikativ tapşırıqlar vasitəsilə birgə işləyirlər. Breen və Candlin [3] müəllimin rolunu aşağıdakı kimi qiymətləndirirlər:

İştirakçılardan biri – tapşırıq prosesində kommunikasiyayı asanlaşdırır;

Müstəqil iştirakçı – bu rolu özündə ehtiva edən müəllim həm təşkilatçı, həm də tədqiqatçı xüsusiyyətlərinə malik olmalıdır.

C.Harmerə [11] görə, müəllim sinif tapşırıqlarının təşkilatçısı və iştirakçısı, tələbənin səhvlərini qiymətləndirən, tələbələrini cəsarətləndirən və tələbələrin dil bacarıqlarını inkişaf etdirən təlimçidir. Ümumilikdə isə müəllim tədris prosesi zamanı ehtiyacları analiz edir, məsləhət verir və qrup prosesini idarə edir. Kommunikativ yanaşmanı tədris edən müəllim tələbənin ehtiyacını formal və ya qeyri-formal şəkildə olmaqla, tələbə ilə təkbətək ödəməlidir. Bunun üçün müəllim fərdi və ya qrup şəklində tələbələrlə görüşməli və həll olunmamış problemi müzakirə edib həll etməlidir. Danışanın demək istədiyi ilə dinləyənin doğru anlaması üçün müəllim parafraza, təsdiq və ya “feedback” verir. Kommunikativ yanaşmadan istifadə edilən tədris prosesində dərs zamanı tələbə daha fəal olmalıdır. Bu zaman müəllim sinif fəaliyyətini və tapşırıqları təşkil etməli, ehtiyac olduqda tələbələrə ruhlandırılmalı, sonra isə qrammatik, leksik və strateji səhvləri düzəltməlidir. Tələbənin əsas funksiyası isə “negotiator”dur, o həm özü ilə, həm öyrənmə prosesi, həm də digər tərəf müqabili ilə təmasda olmalıdır.

Kommunikativ dil tədrisinin əsas xüsusiyyətlərindən biri də kommunikativ yanaşma zamanı istifadə olunan tapşırıqların tələbələr tərəfindən kiçik qruplarda yerinə yetirilməsidir [14]. Kiçik qruplar vasitəsilə tələbələr onlara ayrılmış vaxtdan maksimum səmərəli istifadə edərək kommunikativ aktı yerinə yetirirlər. Kommunikativ yanaşma tədris prosesində tələbələrin fərdi deyil, birgə və ya cüt formada iştirakına önəm verir. Kommunikativ dil tədrisinin digər əsas xüsusiyyəti tələbənin tədris prosesinin mərkəzində olmasıdır [20]. Burada tələbələr passiv deyil, aktiv iştirakçı olmalıdırlar.

Kommunikativ üslub və strategiyalar. Tələbə ingilis dilini mənimsəyə bilər, lakin tələbənin xarakteristikası və genetikası kommunikasiyaya öz təsirini göstərir. Məsələn, auditoriya qarşısına çıxan tələbə narahat ola və nə deyəcəyini unuda bilər. Kommunikativ səriştənin nə olduğunu bilən tələbə bundan istifadə edərək öz qorxusunun öhdəsindən gəlir. Hər bir tələbə kommunikativ səriştə üzərində işləyərkən aşağıdakı mərhələlərdən keçir [10]:

Şüursuz səriştəsizlik – kommunikasiyanı necə inkişaf etdirməyi bilmir və tamamilə kommunikasiya etdiyindən xəbərsiz olur;

Şüurlu səriştəsizlik – kommunikativ səriştə haqqında biliklərə yiyələnir, ancaq nitq zamanı bunu tətbiq edə bilmir;

Şüurlu səriştəlilik – yaxşı kommunikasiya edir və bu təcrübədən öyrənir, gələcəkdəki qarşılıqlı əlaqəni bunun əsasında yaradır;

Şüursuz səriştəlilik – fikirləşmədən kommunikasiya edə bilir və sosial həyatda təbii bacarıq kimi formalaşır.

Bir qayda olaraq, kommunikativ səriştəyə malik tələbə eyni zamanda kommunikativ üslublara da yiyələnmiş olur. Kommunikativ səriştəyə malik olmanın üstünlükləri aşağıdakılardır:

Kommunikativ məqsədə özünü təqdim etmə məqsədi – kim olduğunu göstərmək;

Digərləri ilə münasibət qurma məqsədi – ətrafındakılar ilə necə münasibət qurub inkişaf etdirmək olar;

Alət məqsədi – şəxsiyyətlərarası mübahisələri necə həll etmək, qarşı tərəfə necə təsir edib inandırmaq olar.

Yanlış məlumatı müəyyən etmək – kommunikativ səriştəyə malik tələbə məzmun və sözsüz açarlardan (bədən dili) istifadə edərək qarşı tərəfin doğru və ya yanlış məlumat verdiyini bilir;

İncidici terminlərdən və stereotiplərdən uzaq olmaq – bu, həmçinin tələbənin geniş söz ehtiyatına və dərin biliklərə malik olduğunu göstərir;

Mübahisələri azaltmaq – kommunikasiya prosesində kommunikativ səriştəyə malik tələbə şəxsiyyətlərarası münasibətlərdə gərginliyi görərək mübahisələri azalda bilər, məsələn, mövzunu dəyişərək, hər iki tərəf ortaq məxrəc taparaq və s.

Tələbələrə kommunikativ səriştənin nə olduğunu aşladıqdan və onların bu bacarıqlara yiyələnməsindən sonra kommunikativ səriştəni inkişaf etdirmək lazımdır. Bunun üçün tələbə aktiv və diqqətli dinləməli, fikirlərini aydın çatdırmalı, daim öz üzərində işləməli və qarşı tərəfin rəyini bilməlidir.

Kommunikativ tapşırıqlar. İngilis dilinin kommunikativ yanaşma vasitəsilə tədrisi zamanı çoxsaylı tapşırıq növlərindən istifadə edilir. V.Littlewood [15] tərəfindən tapşırıqlar “funksional kommunikasiya tapşırıqları” və ya “kommunikasiyadan öncəki tapşırıqlar” və “sosial əlaqə tapşırıqları” və ya “kommunikativ tapşırıqlar” olmaqla iki qrupa ayırılmışdır. Funksional tapşırıqların məqsədi linqvistik formaları mənimsəmək, kommunikativ tapşırıqların əsas məqsədi mənalı kommunikasiyadır. Bir qayda olaraq şəkili təsvir etmək, oxşar və fərqli xüsusiyyətləri tapmaq, xəritə üzərində iş, buraxılmış məlumatları tapmaq kimi tapşırıqlar funksional kommunikasiya çalışmalarına, söhbət, müzakirə, dialoq, rol oyunları, debatlar isə sosial əlaqə tapşırıqlarına aiddir [1]. C.Riçards və T.S.Rodgers kommunikativ yanaşma vasitəsi ilə tədris prosesində istifadə olunan çalışmaları üç qrupa ayırır:

a) Mətnə əsaslanan çalışmalar. Dərs zamanı müəllimin tələbələrə hər hansı mətni təqdim etməsi, sonra həmin mövzuya aid sual verməsi, qeyd aparması mətnə əsaslanan çalışma növünə misaldır.

b) Tapşırığa əsaslanan çalışmalar. Müxtəlif oyunlar, rol oyunları, mövzuya uyğun söhbət və dialoqlar isə tapşırığa əsaslanan çalışma növünə aid nümunələrdir.

c) Real çalışmalar.

Bir çox alimlər göstərir ki, oyunlar dərsi daha kommunikativ və effektiv edir. Bəzi tədqiqatçılar oyunları iki qrupa bölür – yarış oyunları və birgə oyunlar [13]. Oyunlardan həm dil bacarıqlarını, həm də yalnız ünsiyyət bacarığını inkişaf etdirmək üçün istifadə edilir. Əvvəlki metodlardan fərqli olaraq, kommunikativ yanaşmada həqiqi və real həyatdan götürülmüş materiallardan ibarət olan real çalışmaları tələbələrə daha çox maraq yaradır. Belə ki, bu tip çalışmalara qəzet və jurnallardan olan məqalələr, xəritələr, cədvəllərlə iş və son xəbərlərin müzakirəsi aid edilir. Suppiah, Subramaniam və Maykl real çalışmaları qrupuna aid olan və “Throw-away” adlandırdıkları materialların əhəmiyyətli olduğunu vurğulayır. “Throw-away” material asan əldə edilən, rəngarəng, heç bir maddiyyət tələb etməyən materiallardır. Lakin bu zaman materialın dili (qrammatikası, sözləri) tələbənin səviyyəsinə uyğun olmalıdır. K.Morrou və K.Johnson “Communicate” [17] adlı kitabında tələbələrin danışmaq bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün yalnız vizual şəkillərdən və səsli dinləmələrdən istifadə edilməsini əhəmiyyətli saymışdı.

Kommunikativ dil tədrisinin məqsədi tədris edilən dildə mənalı ünsiyyət qurmaq, başqa sözlə, kommunikativ səriştəyə malik olmaq olduğundan müəllim sinifdə müxtəlif növ tapşırıqlardan istifadə etməlidir. Məsələn,

Kommunikativ fəaliyyət tapşırıqları. Tələbələr kommunikasiya aktının baş verdiyi həqiqi situasiyalarda dildən istifadə etməlidir və qeyd etmək lazımdır ki, istifadə edilən dil əvvəlcədən bəlli olmamalıdır, məs., istiqamət soruşmaq, bank xidməti:

Banker: How can I help you?

Ed: I'd like to cash a check.

Banker: Endorse this, please. May I see some ID?

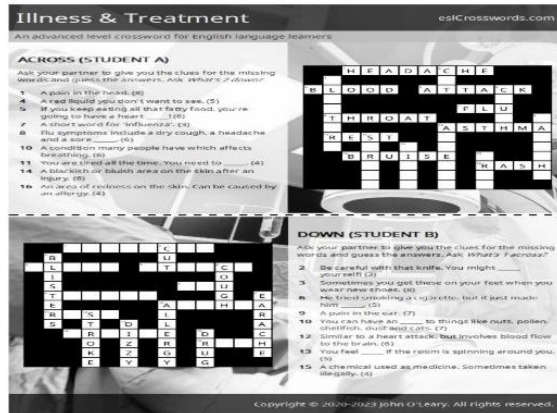
Ed: I'd also like to apply for a loan. Can you explain a balloon loan and fixed rate loan? Which is better?

Banker: You'll have to speak to a bank officer about that. Do you want large or small bills?

Ed: Tens and twenties, please.

Məlumat boşluqlarının doldurulması çalışması. Bu çalışma növündən istifadə edərkən tələbələr əvvəlcədən onların bilmədikləri məlumatı qarşı tərəfdən öyrənmək üçün ünsiyyət saxlayır, məs., tələbələr cütlüklərə bölünür və bir-birlərinə sual verib məlumat əldə edirlər: təyyarənin uçuş və enmə vaxtı, uçuş müddəti, təyyarə biletinin qiyməti və s.

Tapşırığın tamamlanması. Tələbə vəsaitdən istifadə edərək tapşırığı tamamlamalıdır, məs., yapboz, xəritəyə əsasən yerləri müəyyən etmək [24].

• Məlumat toplanılması çalışması. Bu növ tapşırığı yerinə yetirərkən tələbə vəsaitdən istifadə edərək məlumat toplamalıdır, məs., sorğu, intervü:

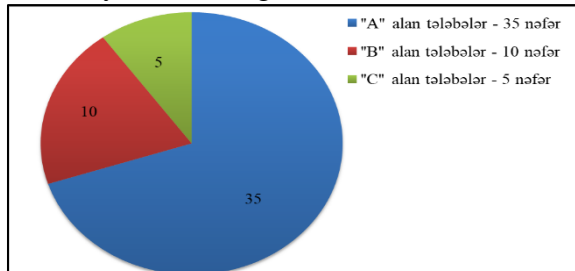
Survey

- ✓ What are your favourite/least favourite subject?
- ✓ What do you like most/least about school?
- ✓ With subject are you struggling with?
- ✓ Which activities in the classroom do you enjoy the most?
- ✓ How is your teachers' attitude towards your questions?
- ✓ How many hours do you spend on your homework everyday?

• Fikir mübadiləsi tapşırığı. Tələbələr öz fikirlərini, dəyərlərini, inanclarını və istəklərini bölüşür, məsələn, yaxşı dostun keyfiyyətləri, ideal müəllim necə olmalıdır.

• Məlumatın köçürülməsi tapşırığı. Tələbə bir formadakı məlumatı başqa formada təqdim edir, məsələn, mətn formadakı məlumatı cədvəl və ya xəritə formasında təqdim edir:

At the end of the lesson the teacher took test. Students were ready, because they knew that they would have it on Monday. After checking answers the teacher was happy. Students got the subject, from 50 students 35 got A, 10 got B and only 5 of them got C. There was no fail.

• Nəticə çıxartmaq, məsələn, mətni oxuduqdan və ya dinlədikdən sonra hansı nəticəyə gəldiyini bildirir:

Tapşırıqlar yerinə yetirilərkən və ya kommunikasiya zamanı tələbələrdə motivasiya yaratmaq lazımdır. Təcrübə göstərir ki, audio və vizual vasitələrdən istifadə, müzakirələr, oyunlar, rol oyunları daha çox motivasiyaediciyədir.

Nəticə. Müxtəlif alim və metodistlərin tədqiqat işlərinin təhlili əsasında müəyyən edilmişdir ki, hər bir alim kommunikativ səriştəni fərqli növlərə ayırsa da, aparılmış bütün tədqiqatlarda kommunikativ səriştənin mühüm əhəmiyyətə malik olduğu vurğulanmışdır. Belə ki, tələbə müxtəlif situasiyalarda kommunikasiyaya nail olmaq üçün bilik (leksik, fonoloji, morfoloji və sintaktik) və bacarıqlarla (oxuma, yazma, dinləmə və danışma) yanaşı fərqli situasiyalarda hansı sözlərdən istifadə etməyi, mövzunu necə başlamalı, dəyişməli və ya bitirməli olduğunu, fərqli strategiyalardan istifadəni, sosial və mədəni məzmununda dildən düzgün istifadə etməyi, bir sözlə, kommunikativ səriştəni mənimsəməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. *Babayeva N.* Xarici dil təlimi zamanı tələbələrin şifahi nitq bacarıqlarını kulturoloji aspektdə formalaşdıran amillər // Azərbaycan məktəbi, 2021, №2, s.81-88
2. *Bachman L.F.* Fundamental considerations in language testing. Oxford: Oxford University Press, 1990, 408 p.
3. *Breen and Candlin C.* The essentials of a communicative curriculum in language teaching, Applied Linguistics, 1(2), 1980, pp.89-112
4. *Canale M.* Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing, Applied Linguistics 1, 1980, pp.1-47
5. *Celce – Murcia M., Dornyei Z., Thurrell S.* A pedagogical framework for communicative competence: A Pedagogically motivated model with content specifications. In: Issues in Applied Linguistics, Vol. 6, Issue 2, 1995, pp.5-35
6. *Celce – Murcia M., Dornyei Z., Thurrell S.* Direct approaches in L2 instruction: A turning point in Communicative Language Teaching, TESOL Quarterly 1997, 31(1), pp.141-152
7. *Celce-Murcia M.* Rethinking the Role of Communicative Competence in Language Teaching. In: Soler E.A.-Jorda Safont M.P. (eds.), Intercultural Language Use and Language Learning. Springer, Dordrecht, 2008, pp.41-57
8. *Halliday M.A.K.* "Functional Diversity in Language as seen from a Consideration of Modality and Mood in English. Foundations of Language" // International Journal of Language and Philosophy, 6, pp. 322–6; in M.A.K. Halliday, 2005, Studies in English Language.
9. *Halliday M.A.K.* Learning How to Mean. London: Edward Arnold, 1975, p.176

10. *Hargie O.* Skilled Interpersonal Interaction: Research, Theory, and Practice (London: Routledge), 2011, p.605
11. *Harmer J.* The Practice of English Language Teaching, 3rd Edition, Harlow: Longman, 2001, p.442
12. *Hymes D.* On Communicative Competence, In J.B.Pride and J. Holmes (eds). Sociolinguistics. Harmondsworth:Penguin, 1972, pp.269-293
13. *Johnson D.W., Johnson R.T. & Stanne M.B.* Cooperative learning methods: A meta-analysis. Cooperative Learning Center, University of Minnesota, 2000, p. 40.
14. *Larsen-Freeman D.* Techniques and Principles in Language Teaching, New York: Oxford University Press, 1986, p. 132
15. *Littlewood W.* Communicative Language Teaching. Beijing: Foreign Language and Research Press, 2000
16. *Littlewood W.* Communicative language teaching: An expanding concept for a changing world. In E. Hinkel (ed.), Handbook of Research in Second Language Teaching and Learning, Volume II. New York: Routledge, 2011, pp.541-547
17. *Morrow K., Johnson K.* Communicate: English for social interaction, Cambridge University Press, 1979, p.155
18. *Ozsevik Z.* The use of communicative language teaching (clt): turkish efl teachers' perceived difficulties in implementing CLT in Turkey, Urbana, Illinois, 2010, p.155
19. *Piepho H.E.* Establishing objectives in the teaching of English. In C.Candlin (ed.), The Communicative Teaching of English: Principles and an Exercise Typology, London, Longman, 1981, pp.8-23
20. *Richards J.C., Rodgers T.S.* Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge: Cambridge University Press, 1986, p.169
21. *Uso-Juan E., Martinez-Flor A.* Current Trends in the Development and Teaching of the Four Language Skills. Walter de Gruyter, 2006, 499 p.
22. *Widdowson H.G.* Teaching Language as Communication, OUP Oxford, 1978, p.168
23. *Wilkins D. A.* Notional Syllabuses, Oxford University Press,1976, p.89
24. http://www.eslcrosswords.com/pdfs/Illness%20&%20TreatmentADV13_pairs.pdf

Redaksiyaya daxil olub 24.11.2023